

ONSEKİZ BEYTE İKİ TÜRLÜ BAKIŞ

Prof. Dr. Hüseyin AYAN

Selçuk Üniversitesinin değerli rektörü Prof. Dr. Halil CİN'in, Mevlânâ Celâleddin Rûmî Hazretlerine, bugüne kadar yapılmamış olan üniversite çapında sahabeti gösterip «I. Milli Mevlânâ Kongresi»ni, hem de İslâm dünyası için ayrı bir mânâ ve ehemmiyette olan Şa'bân ayının 15'ine, yâni «Berât Gecesi»ne rastlayacak şekilde, toplamasını çok isâbetli bulduğumuzu, haddimiz olmayarak, tesbit ettikten sonra, kendilerine şükranlarımı sunmak isterim.

Muhterem Meslekdaşlarım,

Yıllar önce, Mevlânâ hazretlerini, okuduklarımızdan, duyduklarımızdan «evliyâlar serveri» kabûllenmiş bir kişiyim. Daha sonra, hasbelkader, Mevlânâ Celâleddin hazretlerini daha yakından tanıma fırsatları doğmuş, bu büyük insana, İslâm dünyasının bu eşsiz velisine bakışım değişmemiş, sevgim ve saygım daha da artmıştır. Ancak zaman içinde, «Mesnevî»ini Türkçe yazmadıklarından dolayı, kendilerine içerlediğim anlar olmuştur. Bunu da inkâr edemem. Fakat Mevlânâ hazretlerinin birkaç tane «mülemma' gazelini ve rubâilerini» görünce onlarla yetinmeye alıştık. Daha doğrusu kendimizi bunlarla teselli ettik!

Mevlânâ'nın yaşadığı asırda, Arapça din ve ilim dili, Farsça da sanat ve edebiyat dili olarak kabûl ediliyordu. Bunu hepimiz biliyoruz! Belki bundan, belki başka sebeplerden dolayı olacak ki Mesnevî Farsça yazılmış, hattâ «mesnevî» denince, kastolunan mânânın nazım şekli olan mesnevî mi yoksa «Mesnevî-i Şerif» mi olduğunda tereddüde düşülecek kadar meşhûr olmuştur. Hele açıklayıcı başka kelime veya işaretler bulunmadığı hallerde, «mesnevî» sözünden sâdece Mevlânâ'nın 6 cildlik eseri hatıra gelmiştir. Bu kadar meşhûr olan bir eserin, güzel Türkçemizle yazılmamış olması, elbette Türkçe adına, üzüntü vesilesi teşkil eder. Asıl üzüntüyü mücip olan husus ise: İslâm dünyası tarafından (Mağz-ı Kur'ân = Kur'ân'ın özü, Kur'ân'ın dimâğı) mesâbesinde görülmesine rağmen; bu muhalled ve muhteşem ilmi, dinî, tasavvufî ve ta'limî eserin bâ-

zı kimselerce yanlış yorumlanması, onun «Fâtiha»sı mesâbesindeki ilk 18 beytinin yanlış ve hattâ kasıtlı olarak tefsir edilmesidir.

Değerli Meslekdaşlarım,

Gerek Mevlânâ hazretlerinin müridleri, gerek asırlar içinde, ilim ve irfân sâhipleri tarafından «Hazâ'inü'l-'Ulüm» (İlimler Hazinesi) olarak kabul edilmiş bulunan Mesnevi-i Şerif, defalarca Türkçemize çevirilmiş ve müteaddit şerhleri yapılmıştır. Bu tercüme ve şerhleri sayarak vaktinizi harcamak istemem. Arzu edenler, tebliğimizin dipnotlarında, bunlardan bazılarının künyelerine bir göz atabilirler.¹

Mesnevi şerhlerinde ve tercümelerinde, şârihlerin ve mütercimlerin ilk ONSEKİZ beyte ayrı bir önem verdikleri görülür. Hele şerhedenler, eserin yorumuna girişenler, Mesnevi'nin asıl muhtevasının bu ONSEKİZ beyit içinde aranması gerektiğine parmak basmışlar ve bu hususta birlik sağlamışlardır. Bu konuya daha ilk bakışta anlaşılan bu, görülen de budur! Şârihler, ONSEKİZ beytin ilkindeki «NEY» kelimesine özel bir mânâ atfetmişlerdir, eserin tamamına bu «NEY» vasıtasıyla nüfûz etmeye gayret göstermişlerdir.

ONSEKİZ beyit içinde 8 defa tekrarlanan bu «Ney - Nây» nedir? Meselenin esası bu sorunun bulunacak cevabındadır.

«ONSEKİZ BEYTE İKİ TÜRLÜ BAKIŞ» olarak adlandırdığımız bu tebliğ: Merhûm Âbidin Paşa'nın «Tercüme ve Şerh-i Mesnevi-i Şerif»² ve yine Merhûm Prof. Dr. Ahmet ATEŞ'in «Mesnevi'nin Onsekiz Beytinin Mânâsı»³ başlığı altında makalesi esas alınmıştır.

Âbidin Paşa ve Mesnevi'yi onun gibi ele alanlara göre «Ney»den maksad: «Ağzından dâimâ âşıkane, leziz ve ma'nidâr sözler çıkan ârif ve âkil insandır», yahut: «içi boş, mâsivâdan hâli ve Hakkın nefesi ile dolu olan hakiki sûfi ve âşık», «Ney: kalem-i a'lâ (Hakikat-i Muhammedi)dir. Ney: kalem'dir.»

- (1) Kemâleddin Hüseyin b. Hasan El-Hârezmi, Künûzü'l-Hakâyik ve Cevâhirü'l-Esrâr ve Zevâhirü'l-Envâr' Mushhiddin b. Mustafa Sürûri, Şerh-i Mesnevi. Şem'i, Şerh-i Mesnevi. Ankaravi İsmail Rüsûhi Dede, Fâtihu'l-Ebyât. Bursalı İsmail Hakkî, Rûhu'l-Mesnevi. Abdü'l-Alî Muhammed Bahru'l-Ulüm, Mesnevi-i Mevlevi maa Şerh. Âbidin Paşa, Terceme ve Şerh-i Mesnevi-i Şerif. Sarı Abdullâh, Cevâhir-i bevâhir-i Mesnevi.
- (2) Abidin Paşa, Terceme ve Şerh-i Mesnevi-i Şerif, 1. c.
- (3) Ahmed ATEŞ, Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, Osman Yalçın Matbaası (Mesnevi'nin Onsekiz Beytinin Manası) s. 36-50.
- (4) Bursalı İsmail Hakkî, Rûhu'l-Mesnevi.

Neyistân (kamışlık) : Ehadiyyet mertebesi ve rûhâni âlemdir. A'yân mertebesidir. Ney ve Neyistân birer semboldür.

Ayrılıklardan Şikâyet Etme : ârifin rûhâni âlemden ayrılıp dünyada bulunmasından ve elim değişikliklere mârûz kalmasındandır.

Merd ü Zen (erkek ve kadın) : fâil olan esmâullâh ile münfail olan yani fâilin fi'linden etkilenen mümkinâtın a'yânı kastedilmektedir. Başka türlü söylersek, erkekler derecesinde olan «ukûl=akıllar», kadınlar mertebesindeki nüfûs=nefislerdir ki aslı vatanlarına duydukları iştiyâktan, özlemden dolayı feryâd u figân ederler. Rûhun vahdet âlemine duyduğu iştiyâk ve bütün bunlar, bir takım temsiller ve istiârelerdir ki belli bir tasavvuf sisteminin parçalarıdır, cüzleridir.

Gerçekten; Mesnevî'yi bir tasavvuf sistemi vaz'eden eser olarak gören şârihler, bu ONSEKİZ beyti didik didik etmişlerdir. Çünkü, onlara göre, «Mesnevî»nin sırrı buradadır. Diğer beyitlerine ve eserin tamamına verilen değer de bu merkezdedir. Nasıl Kur'ân-ı Kerim'in Fatıha sûresini tefsir edenler, bu sûrenin her kelimesi hattâ her harfi üzerinde dikkat kesilip bütün ihtimalleri dile getirmişler ise; aynı yolda yürüyen Mesnevî şârihleri de bunu yapmışlardır.

Müfessirler, Bismillâh'ın «b»sine çeşitli yönlerden bakarak, bütün sarf ve nahiv kaidelerini dile getirerek 50 sahifeye varan şerhler yazmışlarsa Mesnevî şârihleri de benzerini ortaya koymuşlardır. Meselâ: Bursalı İsmail Hakkı «Rûhu'l-Mesnevî»de⁴ «Bi-şnev=İşit»in «b»sini 25 sûrette açıklamaya çalışmıştır.

«İşit, duy, dinle» (=Bi-şnev) kelimesini açıklayan şârihler, ondaki muhasenâtı «güzellikleri, faydaları» saymakla bitiremezler. Âbidin Paşa'nın «işitmeye» mahsus olan uzvumuzun, yani kulağımızın faydalarını anlatırken kulağı, göze tercih eder. Bunun sebeplerini de bir bir açıklar.

Bu sebeplere, pek yeni gelecek ama, bir sebep de biz eklemek isteriz: Mevlânâ'nın Mesnevî-i Şerife «İşit» kelimesini başlangıç yapmasının sebebi: ORHUN Kitâbelerinin üslûbudur!⁵ Bununla Mevlânâ, kültür bağımızın kesintisizliğini ortaya koymuştur. Orhun kitâbelerinde sık sık: İşidin, işit, dinle, hitâplarına rastlarız. Mevlânâ, işte bu hitâbet geleneğini, eserinde, devam ettirmiştir, denebilir.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Mesnevî-i Şerif'i, asırlar içinde

(5) Hüseyin Namık ORKUN, Orhun Kitâbeleri.

tercüme ve şerhleriyle zenginleşerek ve hattâ mesnevi etrafında teessüs eden MEVLEVİLİK'le bir tasavvuf sisteminin «Ana Kitabı» olarak, günümüze kadar gelir.

Mesnevi, büyük bir huşû' ve huzû' ile okunur ve okutulur. Mesnevi-hânlık müessesesi de doğar. Ancak Mesnevi-i Şerif'i başka türlü ele alanlar da eksik olmaz:

Merhûm Prof. Dr. Ahmet ATEŞ hoca da bunlara katılmıştır. O, önce, bütün şerhleri «inleyen, yanan, kanmamış, çırpınan ve coşan Mevlânâ'yı göstermediklerine; buna mukabil şerhlerde şârihlerin kendilerini ortaya koyduklarına kanidir. Buna dair itirazlarını da serdedir. ATEŞ'e göre: şârihler, şerhleriyle hem ONSEKİZ beytin, hem de Mesnevi-i Şerif'in mânâsını izah şöyle dursun; daha da karıştırmışlardır. Onun tâbiriyle söyleyelim: «İglâk etmişlerdir»; daha kapalı hale getirmişlerdir. Devamla: «Sırrım feryâdımdan uzak değildir» diyen Mevlânâ'yı, «kablî fikir» (ön yargı) ve düşüncelerden ayrılıp, onun feryâdına kulak vermelidir. Bunun için :

1. Başı ve sonu belli olan bu ONSEKİZ beyti harflere, kelimele-re ayırmadan bir bütün telâkkî etmeli;

2. Bu bütünü teşkil eden parçaları, fikirleri ayırmalı;

3. Fikirleri ifade etmek için kullanılmış olan unsurları (ney, olgun ve ham insan gibi) ayırmalı;

4. Bunları, Mevlânâ'nın hayatı ve muhiti içine yerleştirmeye ve onunla olan münâsebetini kurmağa çalışmalıdır!

Ancak böyle yapılırsa, eser - müessirini, müessir - eserini izâh edebilecektir!

Merhum ATEŞ, daha sonra ileri sürdüğü bu mülâhazalarla, Mevlânâ hazretlerinin üzerinden ma'nevî hayayı kaldırmağa dâir yakaladığı bâzı hâdiseleri, çok yanlış bir şekilde yorumlayarak O'nu «onulmaz bir derdin esiri» gibi görüyor ve öyle de gösterme çabası içine giriyor. Prof. Dr. Ahmet ATEŞ, Onsekiz Beyit'ten Mevlânâ'nın Divanı'na atlayarak, Mevlânâ'nın :

«Orada görüldüğü gibi, onulmaz derdi: Şems-i Tebrizi'ye karşı duyduğu aşkı ve onun son kaçırılması veya kaçmasından sonraki hicrânıdır!» Mevlânâ, ONSEKİZ Beytinde işte bu «firâkı» dile getirmekteymiş!

Makalesinden anlaşıldığına göre Prof. Dr. Ahmet ATEŞ, ilâhî aşkı kavrayamamaktadır. Mevlânâ'nın derin bir vecd içinde, ilâhî

cezbe halinde dile gelerek Onsekiz beytin ve diğerlerini inşâd ettiğini kabûllenememektedir.

Aşkı, âşıkı ve mâşûku ayrı şeyler gibi görmeyen Mevlânâ'yı, Ahmet ATEŞ, anlayamamaktadır.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'ye, zühdi çevrelerden vukû bulan bazı itirazlara sarılan ATEŞ, Abdurrahman CÂMÎ'nin şu kıt'asını da görmezlikten geliyor :

CÂMÎ :

Ân Feridûn-ı cihân-ı Ma'nevî
Bes buved burhân-ı zâteş MESNEVÎ
Men çi güyem vasf-ı ân 'âli-cenâb
Nist peygam-ber veli dâred kitâb

(Türkçesi: Mânevî dünyanın o Feridûn'un zâtına delil olarak MESNEVÎ yeter! O âlicenâb kişinin vasfında ben ne deyeyim: Peygamber değildir ama kitabı vardır!)

İslâmın bu zâhid sûfisi, Mevlânâ'dan iki yüzyıl sonra, onun hakkında böyle diyor. Üstelik Câmî ile Mevlânâ arasında tarikat «rekabeti» bile hatıra gelebilir. Nakşibendî ulularından olan Mevlânâ Abdurrahman Câmî, yüzyılların arkasından -Mevlânâ'nın yaşadığı yüzyıla daha yakın olarak - Mevlânâ'yı böyle tebcil ve tekrim ederken, şimdi Yirminci Yüzyılın ikinci yarısında, Mevlânâ ile Tebriz'li Şems arasındaki dostluğu kötü bir şekilde yorumlamanın mânâsı kasıtlı görünmektedir. Kaldı ki, Prof. Dr. Meliha ANBARCIOĞLU'nun işâret ettikleri gibi, Şems ile Mevlânâ arasında bir baba-oğul münâsebeti düşünmek çok daha doğru ve mâkûldür.

Prof. Dr. Ahmet ATEŞ'e göre: «Mesnevi'yi anlamamanın yegâne yolu, esas olarak, bütün şerhleri bir tarafa bırakmak, Mevlânâ'nın sözlerini herhangi bir tasavvuf sistemine uydurmağa çalışmamaktır...»

Böylelikle, sevgilisine müştâk, âşık Mevlânâ'nın dertli ve solgun simâsı ortaya çıkarmış... Hakiki büyük Mevlânâ, o zaman, daha ebedi ve daha insan olarak karşımıza çıkarmış!...

Bize göre: tasavvufu ilgisi olmayanların, bedenle müterafik bir rûhun da bulunabileceğini kabûl edemeyenlerin, insan rûhunun geldiği yere, kendisinden koptuğu «BÜTÜN»e özlem duyabileceğini benimseyemeyenlerin varacağı tabii netice elbette böyle olacaktır!

Tasavvuf ve ilâhî aşk ile uzak yakın ilgisi olmayanların Mevlânâ'yı anlamaları zâten beklenemez! Din ile ilişkisi kesik olanların durumu da başka türlü olamaz! Olamaz da, Mevlânâ'yı, Yunus'u, Âşık Paşa'yı... ve benzerlerini, bu samimî Tanrı âşıklarının dillerine dolamaları nedendir?

İslâm Dini'nin asırlarca, çeşitli tarikatler arasında Mevleviliği baş tâcı etmesi, onu sinesinde barındırması, bu gibilere kâfi ve vâfi cevap teşkil eder. Lâkin, oldum olası, bazı çevrelerin, dinî ve millî ögüncelerimize saldırımları da etkisiz değildir.

Bu tasallutların elbette bir ve belki birkaç gâyesi olmak gerekir. Bize göre, bunların asıl gâyeleri: Türk gençlerini köksüz bırakmak, sahip olabilecekleri büyük şahsiyetlerden mahrûm etmek, onları kendi millî mefâhirinden koparmaktır! Böylelikle ümitsizliğe kapılan genç kuşakları yakalayıp istedikleri tarafa çekmek... kendi yönlerine doğru yönlendirmektedir!..

Vaktiyle, «putları yıkıyoruz» sloganiyle yola çıkanların sonradan neler yaptıklarını, şu geçtiğimiz yakın dönemde gördük ve yaşadık! Üstad Mustafa N. SEPETÇİOĞLU'nun dünkü tebliğinden dolayı, kendilerini bir kere daha tebrik etmek isterim.

Sonuç olarak :

Onsekiz beyitte sözü edilen «NEY: Ağızdan dâimâ âşıkane, lezîz ve mânâlı sözler çıkan ârif ve âkıl insandır.» «Neyistân: (Kamışlık) Ehadiyyet (Bir olma, Tek olma) mertebesi ve rûhânî âlemdir.»

Bunları anlamak için de :

İştîyâk derdinin, özlemin şerhini söyleyebilmek için, ayrılıktan - bütünden ayrı düşmekten - parça parça olmuş bir gönül gerekir!

Saygılarımla arz ederim.